

Çayın Tarih Dizini

*“Bir ilimiz var adı Rize
Durup dururken bir bardak çay sundu bize
Rize’de, çayı kim yetiştirdi Rize’de
Misisipi’ye karışan çayları öğretirler bize
Kimdi o sessiz sedasız kumral kumral
demlenen mübarek adam
Adını öğretmediler bize
İşte o güzel adamdan bre şahin aman
bir tane daha...”
Bedri Rahmi Eyüboğlu*

Çin’i 600 yıl yöneten Türk hanedanlarından Donk Hanedanı döneminde mavi mine porselen fincanda içilen çay üzerine Şair Luwuh’un bir şiiri:

*Bir fincan dudaklarımı ıslatır
İkincisi beni yalnızlıktan kurtarır
Üçüncüsü içimdeki binlerce düşü kımıldatır
Dördüncüsü hafifçe terletir
Ve bütün sıkıntılarım benden uzaklaşır
Beşincisinde tertemiz olurum
Altıncısı beni sonsuzluğa götürür
Yedincisi ah!..
Daha fazla içemem!
Yalnızca serin rüzgarın beni aldığını duyarım
Hurisin, cennetim neredesin?
Ah! Bırakın üzerine bineyim
Şu tatlı rüzgâr beni oraya götürsün!..*

Çayın Tarih Dizini

1918- Dönemin, Halkalı Yüksek Ziraat Okulu öğretmenlerinden Ali Rıza (Erten) bey, Kars, Ardahan, Rize ve Batum gezisi raporunda Batum’da narenciye ve çay yetiştirildiğini gördü. Rize’de işgal sırasında Ruslar tarafından saptanmış meteorolojik verileri ele geçirdi.

1921- Ali Rıza bey, Yeni Ziraat Gazetesinde gezi raporunu yayınladı, Rize’de çay ve narenciye yetiştirmeyi önerdi. Ali Rıza beyin bu raporunu dosyalardan çıkartan Ankara Hükümeti, “Şimali Şarki Anadolu ve Kafkasya’da Tetkikatı Ziraiye” adıyla yayınladı.

1917 Rus devrimiyle birlikte Batum sınırı kapatılmış ve bölgede işsizlik artmıştı. Ekonomik zorluk ve güven boşluğu vardı. Bölgede eşkıya ve isyan olaylarıyla karşılaşan genç Ankara Hükümeti huzur ve güven önlemlerinin alınması amacıyla Rize’ye bir heyet gönderdi. Heyetin içinde Ziraat genel Müdürü Zihni Derin İktisat Bakanlığı adına bulunmaktaydı.

Rize’de insanların huzurlu bir yaşama kavuşması için önce geçimini sağlayacak bir ekonomik imkânın yaratılması gerekiyordu. Ekonomik olanakları incelemek üzere Zihni Derin’e görev verildi. Derin, Ali Rıza beyin raporunu Rize’deki komisyona okudu, uygulamayı başlatmak üzere bir fidanlık kurulması kararlaştırıldı.

Zihni Derin, yörede yaptığı gezilerde evlerin önünde süs bitkisi gibi çay yetiştirildiğini gördü. Bu fidanları Batum'a çalışmaya giden insanların getirdiğini öğrendi.

1923- Zihni Derin Ziraat Umum Müfettişliğine getirildi. Çay ve narenciye fidanlığı kurmak üzere Rize'ye gönderildi. Derin, Rize'ye hâkim Garal (Karali) tepesinde 15 dekarlık araziye fidanlık ve çay araştırma işine tahsis etti. İlk çay tohumları Batum'dan bizzat Zihni Derin tarafından, sınırda geçişi engellenmesin düşüncesiyle, bir baston içerisinde getirildi.

1924- Zihni Derin Ankara'ya döndü, kanun teklifi hazırladı ve bakanlığı kanalıyla meclise sundu. 6 Şubat 1924 tarih ve 407 sayılı yasa; "Rize vilayeti ile Borçka kazasında; Fındık, Portakal, Limon, Mandalina, Çay Yetiştirilmesi Hakkında Kanun" adıyla yürürlüğe girdi.

Çay Araştırma Enstitüsü kuruldu ve Zihni Derin bu enstitünün başına getirildi. Portakal ve mandalina yetiştirmede bir sorun olmadı. Satsuma mandalina fidanları Rize'de yetiştirilip buradan Ege ve Akdeniz'e gönderildi.

1925- Türkiye'de çay yetiştirme tekniği ve buna ait bilgilerin yetersiz olduğu düşünülerek Hindistan'da çalışmış iki İngiliz uzman Rize'ye davet edildi. 2 yıl Rize'de kalan bu iki İngiliz uzmanla yeterli gelişme görülmedi ve geri gönderildiler. 10 yıl umutsuzluk dönemi başladı. Umutların kaybolmasında bu iki İngiliz'in rolü nedir diye bir sorgulama yapıp yapılmadığı bilinmemektedir.

Çay üretme işi 1935 yılında Başbakan İsmet İnönü Rize'ye gelene kadar bekledi.

1935- İsmet İnönü bir yurt gezisi sırasında Rize'ye geldi. Kendisine Zihni Derin'in çay araştırmaları anlatıldı. İnönü Ankara'ya döndüğünde Tarım Bakanından yerinde inceleme yapmasını istedi ve Rize'ye gelen bakan Zihni Derin'in diktiği çay bitkilerini gördü, olumlu kanaate vardı. Tarım bakanı tekrar Ankara'ya döndüğünde Ankara Ziraat Fakültesinden bir teknik heyeti Rize'ye gönderdi.

Heyette bulunanlardan Prof.Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu çay yapraklarının kuru çay haline getirilmesi için Merkez Fidanlığında yeni bir teşkilatın kurulmasına önyak oldu.

Daha sonraları Tarım Bakanı olan Hatipoğlu, "Türkiye'de Çay İktisadiyatı" kitabını yazdı.

1937- İlk yaş çay elde edildi ve 138 kilo kuru çay üretildi.

1938- Çay ve Fidanlıklar Müdürlüğü Teşkilatı köylerde aktif çalışmaya geçti. İnsanları çay bahçeleri yapmaya ikna etmek gerekiyordu. Mısırın getirisi ile çayın getirisi karşılaştırılarak, köylerde öğretmenlik yapmış Yusuf Ziya Kotil'in çabaları ile birçok köy ikna edildi.

Yaş çaydan kuru çay elde etmek için kurulan basit atölyeler genişletildi.

1939- 815 kilo yaş çay alındı, 181 kilo kuru çay elde edildi, 4 liradan satışa sunuldu. Satın alanlar daha çok Rize dışından gelen Rizelilerdi; gittikleri yerde hediye ederek çayı tanıtıyorlardı.

1940- Çay Kanunu çıkartıldı, Çay İşletmeleri Tekel'e devredildi. Çay bahçelerine ruhsat alma zorunluluğu getirildi.

Yaprak üretimi 2700 kiloya çıktı, bundan 600 kilo kuru çay üretildi. Henüz çay bahçeleri yeniydi ve ürün düşüktü, üreticiyi teşvik için 50 gram 100 gram yaş çay bile alındı.

Dr.Mann ile Mr.Allen adında iki İngiliz uzman Rize'ye geldi. Hindistan'da Çay Araştırma Enstitüsünden deneyimli bu iki uzmanın da fikirleri alınarak, fabrika için İngiltere'yle bağlantılar kuruldu. Savaş yıllarıydı, siparişler ancak 1946'da gelebildi.

1941- 32916 kilo yaş çay toplandı ve bundan 2220 kilo kuru çay üretildi.

İstanbul'da, yılsonuna doğru yapılan Yerli Çayı Muayene sonuçları şaşkınlık yarattı. Raporunda, "sahte ve taklit" bir tür ot çayı olduğu yazıyordu. Raporu yazan eksperin İranlı olduğu belirtilmişti.

1938'den beri Çay işletmelerinin başında bulunan Asım Zihnioğlu endişeyle İstanbul'a gitti. Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener de İranlıdan şüphelenerek Cevizli Enstitüsü'nde baş kimyager Kadri Gültekin'e tahlil ettirdi ve gerçek ve kalite çay olduğunu öğrenince İranlıya yol verdi.

Paketler açıldığında odaya yayılan güzel kokunun çaya katılmış esans olduğu düşünüldü. Karşılaştırmak için Tekel'in ithal ettiği çay kutuları açıldı. Rize çayındaki aromanın ve çayın çok daha güzel ve kuvvetli olduğuna karar verildi.

Hürrem Şener ve Asım Zihnioğlu, Eminönü Halkevi salonunda gazeteci A.Emin Yalman'ın da aralarında bulunduğu oldukça kalabalık bir basın toplantısı düzenledi, bu sırada demlenen çaylar gazetecilere ikram edildi, onların da fikirleri alındı.

1942- Kuru çay üretimi 7001 kiloya ulaştı.

Gurbetçiler kendi bahçelerinde çalışmak üzere geri dönmeye başladı. Fabrikalarda çalışmak isteyenlerin sayısı ihtiyaçtan fazla olmaya başladı. Yeni atölyeler kurmaya devam edildi.

1943- Kuru çay üretimi 16790 kiloya çıktı.

Asım Zihnioğlu, Aralık 1943'de Hindistan ve Seylan'da araştırma yaptı. Orada insanlar büyük topraklara sahip olan şirketlerin gündelikçi işçileri olarak çalışmakta, Rize'de ise herkes kendi toprağında çay üretmektedir.

Asım beyin kafasında, üreticilerin kooperatifleşmesi ve bu kooperatifin kendi çay fabrikasına sahip olması fikri oluştu. Kooperatifin geliriyle çayda kaliteyi artırma ve geliştirme araştırmalarına mali kaynak da ayrılabilir, hatta gübre temini ve üretimi dahi kendi olanaklarıyla yapılabilecekti. Asım beyin kafasındaki bu fikirler bir süre sonra onun yıpratılmasına neden olacaktı. Halk kendisi üretip kendisi işleyecek ve kendisi satacaktı, bütün bunların yan işletmeleriyle büyük bir sanayileşme olacaktı ve buna izin vermeyecek iktidarlarla çalışmak zor olacaktı.

1946- İlk çay fabrikası temeli atıldı. Fabrika sahasında ardı ardına sorunlar yaşandı.

Bu fabrika Rize'deki tek işveren kuruluşu ve kendi yakınlarına iş isteyen politikacılar yüzünden Asım Bey yıpratılmaya başladı. Fabrika inşaatının duvarına İnönü'ye övgü yazısı

yazıldı, bundan da Asım bey suçlandı. Belli ki birileri CHP ile DP arasını açmaya çalışıyor ve Asım beyi de bu fırsatta yıpratıyorlardı.

Devletin çay fabrikası kurmasına ve işletmesine zorluk çıkartılıyordu.

Çok partili hayatın Rize'ye en büyük zararı bu fabrika kavgaları oldu. CHP ve DP arasındaki gerginlikler fabrikayı etkiliyor, Asım bey kendi fikirlerini gerçekleştiremiyordu. Onun Çaycılar Yardımlaşma Kooperatifi kurma konusundaki düşüncesi her iki partideki dostlarını da kaybetmesine neden oldu. Ankara'ya, Cumhurbaşkanı'na şikâyet edildi. Rize merkez çay alım yerinin üst katını Demokrat Parti'nin tutmuş olması dahi şikâyet konusu edildi.

Çaycılar Yardımlaşma Kooperatifi kuruldu. Kooperatife ortak olma kaydı getirildi, yüzde beş kesinti yapıldı. Hindistan'da tüm çay işletmelerini içine alan bir birlik vardı, Indian Tea Association adındaki bu organizasyon çaya ait sorunlarla da ilgileniyordu. Birliğin Assam'da bir araştırma enstitüsü vardı. Bu enstitüde her türlü bilimsel araştırma yapılır ve sonuçlar işletmelere ulaştırılırdı. Ülkemizde ise çay bahçesi sahibi küçük çiftçilerin birliğini temsil edecek bağımsız bir kooperatif böyle bir görevi üstlenmeliydi. Bu iş için Çaycılar Yardımlaşma Kooperatifi gerekliydi ve kuruldu. 1946 kampanya sonuna kadar bir hayli ortak kaydedildi.

Üreticinin gelecekteki yararı için Asım Bey tek başına her baskıyı göğüslüyordu. Yüzde beşlik kesintiler Ziraat Bankasına yatırılıyor, bu kesintiye itiraz edenler onu mahkemeye veriyor, özellikle kadınlar karşısına çıkıyordu.

Bir gün bir grup kadın kooperatifi bastı. Tahrik edilerek gönderilmiş olacaklarını tahmin eden Asım Bey sükûnetle onlarla konuştu. Çok bağırarak bir kadının adını sordu, kesinti bordrosuna baktı, bu kadının adı yoktu. Ona, "Sen şimdi git, seni buraya gönderenlerden bağırma ücretini iste" dedi, diğer kadınlar da dolduruşa getirildiklerini anladılar. Asım bey gruptan birinin adını daha sordu, listeye baktı, onun 500 kuruş kesintisi birikmişti, kadına 5 lira uzattı, "ben sana cebimden vereyim, ortaklıktan çıkma" dedi, kadınlar utandı, "yok yok beyim, olmaz" diyerek mahcup halde çekildiler.

Bu yıl çayın babası Zihni Derin yaş haddinden emekli oldu.

1947- 16 Haziran 1946 günü temeli atılan ilk çay fabrikası 1947 çay kampanyası dönemine yetişti ve fabrika çalıştı. Büyük heyecan vardı. Fabrikanın açılışına Ankara'dan gelenlere ilk imalattan hediye paketçikleri verildi.

Sonra tatsız bir olay yaşandı: Ankara'ya dönüş için, Samsun'a kadar vapurla gidilecekti. Grup Samsun'da inerken kolcular bavullarını aramak istedi. Açılan bavullardaki çay paketlerini çıkarıp kolculara teslim ettiler. Bu hiç hoş bir durum değildi. Bu ayıbı Ankara'ya bildiren misafirlere çayları iade edilerek özür dilendi.

Bu tatsız olaya sebep olan ihbarcının hastane baştabibi operatör doktor Muzaffer'in boşta gezen oğlu olduğu iddia edildi. Böyle, toplumda refüze olacağı işleri gençlerin kendi başına yapmayacağı düşünülüyordu.

Kalite arayışları sürüyordu: Çayın kalitesini düşürmemek için 4 ton kaba yaprak herkesin gözü önünde yakılarak imha edildi.

1947 yazında Celal Bayar Rize'ye geldi ve fabrikayı ziyaret etti. Beraberinde Yaşar Kemal'in de içinde bulunduğu kalabalık bir basın heyeti vardı. Odada, Rize'ye has mısır yaprağından örülmüş hasır koltuklarda oturuldu.

Bu yıl, ilk kez Çaycılar Yardımlaşma Kooperatifinin parasıyla azotlu gübre alındı ve üreticiye dağıtıldı. Kooperatif rüştünü ispatladı ve güven kazanmaya başladı. Bundan sonra kooperatife üye olmak isteyen gönüllüler arttı. Gelecek yıllardaki birikimiyle tüm fabrikaları devletten devralarak üreticiyle fabrikacıyı bir elde toplamak amaçlanıyordu.

Düşlenen olamadı. Beş on yıl sonra kooperatifte biriken paraya göz koyanlar oldu. Biriken parayla Çaybank kuruldu, fakat işletilemedi, amaca uygun yönetilmedi, paralar başkalarına kredi olarak verildi.

İnönü'nün ikinci ziyareti: İnönü, savaş gemisiyle Doğu Karadeniz gezisine çıkmıştı. Trabzon'dan karayolu ile Rize'ye geldi. İnönü, eşi Mevhibe hanım ve kızı Özden'le birlikte ikram edilen çayların tadım testi yapıldı. İnönü, Rize Halkevinde bir konuşma yaptı; Stalin tarafından Kars ve Ardahan'ın istendiğini, gerekirse topyekun savaşa hazır olduğumuzu anlattı. Bunun yıllar sonra Gürcistan gazetelerinde çıkan bir yalan haberden kaynaklandığı anlaşıldıysa da ülkeler politikalarını çoktan bu yalana göre çizmişlerdi.

1948- Çay bahçeleri çok genişledi. Tasarlanan 30 bin dönüm aşıldı. Fabrikalar gece gündüz nöbetleşerek çalışıldı, her nöbette işçilerin başında bir ziraat mühendisi vardı.

Üretimin Trabzon'a doğru genişlemesi için istek vardı.

Rize'de güçlü bir zirai teşkilat vardı. Budama ve toplama eğitimi programları üzerinde duruldu. Hindistan ve Seylan'daki gibi verimi artıran damızlık bahçe tesisi kuruldu. Ziraat teşkilatının başında deneyim ve ilke sahibi Kazım Kartal, Selahattin Türüt bulunuyor, Mevlut Kinez ve Hızır Nurik gibi değerli uzmanlar bahçelerden verimli sonuçlar alıyordu.

Asım beyin bir kız çocuğu doğdu, adı Yaprak oldu.

Lord Kinross Rize'de: Trabzon İngiliz konsolosu Asım Bey'i telefonla arayarak İngiliz diplomat ve yazar Lord Kinross'un Rize'de 4-5 gün araştırma yapacağını, onu birkaç gün misafir etmesini, iyi bir otelde oda ayırtmasını, onunla ilgilenilmesini istedi. Asım Bey Kinross'a İyidere, Of, Pazar, Çayeli, Pelivantaşı ve Selimiye'yi gezdirdi. Kinross, bölge insanını canlı çevik ve hareketli buluyordu. Kinross, bu havalide eskiden Ermeni yerleşim merkezlerinin olup olmadığını merak ediyor, soruyordu. Bir yandan da "Siz Atatürk devrimlerinin ve ekonominin öncülerisiniz" diye Asım Bey'i övüyordu.

Lord Kinross Rize'den sonra Hopa'ya, oradan Ardahan'a ve Erzurum'a geçecekti. Asım Bey Hopa'da arkadaşı Fikri Kumbasar'ı arayarak bu diplomata yardımcı olmasını, Hopa'dan sonra Ardahan'da güvenilir bir arkadaşıyla temas kurmasını rica etti. Kinross Hopa'da sağı solu gezdikten sonra Sarp Sınır Kapısına götürüldü. Fikri Kumbasar, Ardahan ve Erzurum seyahatlerini programlamış olarak onu gönderdi.

Kinross, daha sonraki yıllarda, Doğu Karadeniz gezi izlenimlerini Within Torosses adlı kitabında anlattı.

1950- Demokrat Parti seçim kazandı ve DP il yöneticileri ellerinde bir listeyle fabrikaya Asım Zihnioğlu'na gelerek bu listedekileri işe almasını istediler. Müracaat tarih sıralamasına bakarak defterde 800 kişinin sırada beklediğini söyledi ve kural dışı olan bu isteği reddetti.

Yeni Tarım Bakanı Tahsin Coşkan ithal çaydan yana tutum sergiledi; "İthal çayın kilosunu 5 liraya satın alırken, Rize çayının Cideli vatandaşa on liraya içirilmesini doğru bulmuyorum" dedi. Kendisi Kastamonu Cide milletvekiliydi. Çayın maliyet sorununa çözüm getirmek yerine sekte vurulma dönemi başladı.

Çayın babası Zihni Derin bağımsız Rize milletvekili adayı oldu; Rizeliler ona bunu armağan vermek istediler. Hiç seçim propagandası yapmasına gerek bile yoktu, Rizeliler onu çok seviyordu. Fakat Demokrat Parti'nin çok hızlı esen "Yeter!" sloganı Zihni Derin'i yenik düşürdü.

1 Ocak 1950'de çıkartılan yasa ile Devlet Ziraat İşletmelerinin malı olan çay fabrikası Tekel'e devredildi. Çay alım satımı ve işlenmesi Tekel'e geçti. Tekel katma bütçeliydi, artık işletmenin bütçesi meclis kararından geçmek zorunda kalacaktı. Bu da kararların ve hizmetin yavaşlaması demektir.

1951- Çay konusuna yabancı olan Tekel Bakanlığındaki ilgililere "Çay Nedir" anlatma sorunu yaşandı. Bakan Rıfki Selim Burçak Rize'ye gelerek ihtiyaçları yerinde tespit etti. Çay konusunun Tekel bünyesinde anlaşılması için Asım Bey bu ziyarete önem verdi, yaş çay üretimi artmış ve yeni çay fabrikalarına ihtiyaç vardı.

Aynı bakan, çay mevsimi sona ererken, tam mevsimlik işçilerin işten çıkartılacağı zamanda, özel kalem müdürü aracılığıyla bir arkadaşının yakınına işe alması için Asım beyden ricada bulunacaktı.

2 Mart 1951'de çıkarılan bir yasa ile 35 bin dekar daha çay bahçesi kurulması yetkisi alındı ve çay dikim sahası Trabzon'dan Sovyet sınırına kadar genişledi.

Daha sonraki yıllarda 6133 sayılı yasayla 70 bin dekar daha eklendi. Son olarak da isteyenin çay bahçesi kurması kolaylaştırıldı (tahmini olarak 1980 sonrasında). Bu kontrolsüz büyümeyle, çayda devlet kontrolü zayıfladı ve yeni fabrikaların nereye kurulacağı gibi kaos dönemi başladı. 1980 sonrasında özel sektörün fabrika kurmasına izin verildikten sonra halkçı devletçi çay politikası kalmadı, üreticiyi koruma bitti. (1995 rakamlarına göre yörede 210 bin ailenin 760 bin dekar çay bahçesi bulunmaktadır.)

1953- Çay Kongresi toplandı. Çay bahçelerinin Ordu ve Giresun'a kadar genişletilmesi, yörede findık yerine çay ekiminin özendirilmesi gündeme getirildi. Bu önerilere meteorolojik nedenlerle karşı çıkan Asım Zihnioğlu oldu. Rize'de ilkbahar ve yaz aylarında yağış otuz yıllık ortalamaya göre 1276 kg iken, Giresun'da 632 kg idi.

Rize dağlarına yağmakta olan karın çay zararlılarını (kara leke hastalığı ve kırmızı örümcek) yok ettiği, bu nedenle zirai ilaç kullanılmadığı ve bu nedenle Rize çayının dünyada çok özel bir kalitede olduğu, aromasının bu nedenle üstün olduğu Asım bey tarafından anlatıldı. Ekim alanının genişletilmesiyle bu kalitenin de korunamayacağını anlattı.

Kongreye katılanlardan Trabzon milletvekili Hasan Saka, Asım beyin konuşması üzerine "Şimdi anlaşılmıştır ki bu iş uzmanlar tarafından kararlaştırılacak bir konudur" dedi

ve kongre başkanı Nedim Ökmen bunun üzerine “Uzmanlar burada, öğleden sonra toplanabilirler” dedi. Öğleden sonra toplantıya Asım beyden başka kimse gitmedi ve böylece kongrede bir karar alınmamış oldu.

Fakat, ertesi gün gazetelerde yer alan haberden anlaşıldı ki, kongrede alınacak kararı Tarım Bakanı önceden belirlemiş ve gazetelere vermişti: “Tarım Bakanlığı’nda toplanan Çay Kongresi’nde Giresun ve Ordu vilayetlerinde de çay ziraati yapılmasına karar verilmiştir” yazıyordu.

Bu sahte karardan sonra bölgede dikim için avanslar verildi, bahçeler hazırlandı, dikimler yapıldı ve sonra beklenen ürün çıkmayınca üreticinin hevesi kendiliğinde kesildi. Yörede yetiştirilen fındık tarımı çok daha az zahmetli olduğu için çaya pek rağbet olmayacağı açıktır.

Dünya kalitesine ulaşıldığının belgesi:

1953’ün ürün raporları çayımızın dünya kalitesine ulaştığını gösterdi. Dr.Mann aracılığıyla Londra çay otoritelerine ulaştırılan ürünler hakkında verilen raporda şöyle yazıyordu:

“Eğer Türkiye bu nitelikteki çayını Avrupa piyasasına sürebilseydi, bu Hindistan ve Seylan çayı için ağır bir darbe olurdu.”

1953 sonuna doğru, yakında yapılacak olan 1954 seçimlerinin baskısı Rize’de iyice yoğunlaştı. 1950 yılından beri süregelen anlaşmazlıkların çözümü iyice zor görünüyordu. Asım Zihnioğlu DP’nin yanlış çay politikalarına tek başına direnemeyip Rize’den ayrıldı. Böylece çay ve çay üreticileri büyük koruyucuları Asım Zihnioğlu’suz kaldı.

1954- DP seçimleri kazandı, kart yaprak alımlarına göz yumularak kalite düşürüldü.

1955- Londra’ya gönderilen 1955 ürünü Rize çayı örneği pekiyi bir not almadı.

1956- Asım Bey, Tekel Bakanlığı tarafından kalite stajı için 6 aylığına Londra’ya gönderildi. Buradayken Londra’da çay borsasına da gözlemci oldu. Diğer Avrupa ülkelerinde de bir hayli incelemelerde bulundu.

1957- Asım Bey Avrupa dönüşünde İstanbul Cevizli’de Çay Kontrol Laboratuvarı kurdu. Artık Rize’den uzaktadır, üretimin içinde değildir.

1960 - Asım Bey Çay Fabrikaları Genel müdürlüğüne atandı. Kaliteyi yeniden yakalamak için çay alımlarında yeniden kurallara uyulma dönemini başlatabileceğini hayal etti. Eski çalışma arkadaşlarıyla işbirliği yaparak yeniden yaprak kalitesine ulaşma çalışmalarına başladı.

1961- Yaş çay yaprağı alımları başladığında 3-4 yıldan beri kaba ve kart yaprak alımına göz yuman tutuma alışmış olan üreticiler fabrikanın bu yeni tutumuna karşı çıktılar. Bir grup üretici Rize valiliği önünde protesto gösterisi yaptı.

Ankara’da buluna yeni askeri yönetime bilgiler nasıl ulaştırıldıysa, bu protestoyu kıskırtanların ortaya çıkartılması değil, protestoya neden olanların görevden uzaklaştırılması emri geldi. Asım beyin, Tekel idaresinin başına getirilen General İbrahim beyle bizzat

konusması da bir işe yaramadı; “Bu bir emirdir” yanıtını aldı. Ahmet Tosun, Mustafa Yol, İzzettin Sallı, Kazım Kartal ve Selahattin Türüt gibi deneyimli ve işi bilen ne kadar yönetici varsa tasfiye edildi.

Deneyimli uzmanların işbaşından uzaklaştırılmasıyla birlikte üreticiler budama bıçaklarıyla çay toplamaya kavuştu!

Bir süre sonra yanlışların fark edilmesiyle kısmi düzenlemeler yapıldı, Prof. Mithat Özsan’a, Orhan Minisker’e ve çıkartılan eski yöneticilere yeniden görev verildi.

1964- 40 yıl kutlamaları yapıldı. Çayın Rize toprağına bilinçli olarak dikilmesinin 40.yılı doluyordu.

Çay fidanını 1924’de Batum’dan getirip Ziraat Bahçesine diken Zihni Derin ve ondan sonra 1935’den beri çaya emek veren Asım Zihnioğlu törene davetliydi. Çalışma Bakanı Bülent Ecevit oradaydı.

Tören alanına valinin arabasıyla getirilen Zihni Derin arabadan indiğinde şoförün arabayı geriye doğru sürmesiyle ona çarpmış yere düşürmüştü. Töreni bırakıp onu acilen Trabzon’dan uçakla Ankara’ya hastaneye götürdüler. Onun Rize’yi ve çay bahçelerini son görüşü bu oldu.

1965- Adalet Partisinin Tekel Bakanı İhsan Toplaoğlu, “Üreticiye sıkıntı vermeyin. Seçtirilen bu yapraklar da üründür” dedi. Merkez müdürü Orhan Minisker bakana “Bunu yapamam; istifamı veriyorum” cevabı verdi ve ayrıldı. Diğer değerli uzmanlar yeniden uzak görevlere sürüldü.

Asım Zihnioğlu, 1995’de yazdığı “Bir Yeşilin Peşinde” adlı kitabın 142. sayfasında, Adalet Partisi dönemini anlatırken şu yorumu yapar:

“Eğer bir ürün beğenilir sevilir, aranan nitelikte olursa piyasadaki yeri sağlam olur. Aksi halde piyasa ondan kaçır. Nitelim durum çoktan beri ikinci yola yönelmiştir. Ayrıca bu nedenle dış piyasa da kaybedilmiştir. İç piyasa ise giderek ithal çaya doğru yönelmektedir. Bunun nedeni bellidir. Yapılan hatalar silsilesi, vurdumduymazlık ve sadece günü kurtarma düşüncesi bu güzelim ürünü istenmez hale getirmiştir.

Özellikle Gümrük Birliği’ne girdiğimiz bu dönemde ürünlerimizi serbest piyasada satabilmek için en iyisini, en güzelini üretmek zorundayız. Yurdumuza girecek ithal çaylar tümüyle iç piyasayı kaplayabilir.”

Asım Zihnioğlu, sözü edilen kitapta, yukarıdaki yorumu yaptıktan sonra, çay fabrikalarının Tekel’le ilgisi kesilip onun yerine kurulan Çaykur’un da kaliteye yönelik hiçbir çaba göstermediğini, üstelik sıkıntılar yarattığını, çözüm için Kamu İktisadi Kuruluşuna ihtiyaç olduğunu, kontrolsüzlüğün çay bahçelerini çalılık haline getirdiğini yazar.

1968- İran’da Cento yönetimi tarafından Çay sempozyumu düzenlendi. Bu toplantıya Tarım Bakanlığı adına Mithat Özsan, Çaykur adına Mevlüt Kinez, Tekel Genel Müdürlüğü adına da Asım Zihnioğlu katıldı.

1992- Türkiye İktisadi Araştırmalar Vakfı ve Çaykur işbirliğiyle Çay Semineri yapıldı. Çaya alternatif ürün olarak kivi üreticiliği ilk kez bu seminerde dile getirildi.

Demek ki, çayın yerine başka ürünlerden söz edilmesi dönemi başlıyordu. Oysa kivi için başka uygun bölgeler vardı. Çayın kesin sonunu getirmek isteyen bir anlayış kendini göstermeye başlamış demektir.

1980- 2007 ve Son Durum:

1980 Askeri yönetimi tarafından geçirildiğimiz çayı piyasaya devretme sürecinde “çayda son” açıkça görülmeye başladı. Fabrikalarda sık sık yöneticiler değiştirildi, yolsuzluk davaları açıldı, ceza alanlar oldu, vb.

1947-1953 döneminde ulaşılan dünya kalitesine bir daha ulaşamadı.

Çaykur’a devredilen Çay İşletmeleri devletin merkezi denetiminden kopartıldı. Bu denetimsizlik özerkleştirme adı altında yapıldı. Çaykur özel şirketlerle rekabete zorlandı ve yıpratıldı.

Özel sektöre üretim ve satış izni verildi. Alana yabancı tekeller girdi.

“Kota” denilen sınırlı satış getirildi. Tarladaki ürünü ve üreticiyi esir alma dönemi başladı. Çay üreticisi elindeki çayı satamaz oldu, özel fabrikalara çay satmaya zorlandı, sattığı çayın da parasını alamaz hale geldi ve Rize deyimıyla “Çay oldu kaybana!” (Kaybana olmak: baş belası haline gelmek.)

11 Mayıs 2007’de Rize’de İşçi Partisinin seçim kampanyasını başlattığı büyük Çay Mitinginde üreticilerin talebi şunlar oldu:

—Kaçak çay girişi önlensin! Özel şirketler kaçak çayla karıştırıp iç piyasayı kapatıyor!

—Özel fabrikalar para vermiyor! Özelleştirme iflas etmiştir! Özel fabrikalardan beş yıldan beri para alamayanlar vardır. Bu özel fabrikalar kapanmanın eşiğindedir, bunlar üreticiye parasını vermeden kapanırsa büyük kriz yaşanır!

—Artık çay para etmiyor. Toprağımızı yarılığa bile veremiyoruz, üçte bire bile razıyız alan yok!

—Kota uygulaması istemiyoruz. Bu yıl zaten soğuktan çay yandı, çaylar yaprak vermiyor!

—AB ve ABD dayatmalarından bıktık. Ülkemize de çayımıza da kimseyi karıştırmak istemiyoruz!

Sonuç olarak:

-Çayın babası Asım Zihnioğlu’nun önerisi olan **KAMU İKTİSADİ KURULUŞU bugün de tek doğru çözüm görünmektedir.**

-Görünen odur ki, bugün çay politikaları vatanımızı parçalamak isteyen AB ve ABD merkezleriyle birlikte belirlenmektedir. Dünya Bankası bu noktada baş rolü üstlenmiştir.

-1925’de iki İngiliz uzmanı işin başına getirmekle 10 yıl duraklama yaşandığını bir daha anımsayalım.

-Çayın tarih dizinini hazırlarken dikkatimi çeken bir nokta da şu oldu: Tadım Testlerinin İngiliz uzmanlarına yaptırılmasının sonuçları sadece kalitenin dünyadaki yerini belirlemiyor, aynı zamanda İngiliz gizli servislerine Rize çayının önünün kapatılması doğrultusunda politikaların belirlenmesi için bu yolla veri topluyor. (Benzer şekilde okullarımızda uluslararası karşılaştırmalı testler yapılmaktadır. Bu testlerin açıklanan sonuçları üzerinden Dünya Bankası eğitimi daha aşağıya çekecek yeni plânlar hazırlamakta, YÖK Dünya Bankası Dairesi aracılığıyla bu planlar işletilmektedir.)

-Çayın Tarih Dizini ile Türk Devrim Tarihimizin gösterdiği paralellik dikkat çekicidir: Çayın kalitesi yükseliyorsa, üreticinin yüzü gülüyor, Türk Devrimimiz ilerliyor ve yükseliyor!

Çayın kalitesi düşüyorsa, çay üreticisi diz çöküyor, Türk Devrimimiz rotasından saptırılıyor ve geriliyor!

Öyleyse Türk Devrimini saptırıldığı yerden alıp doğru rotasına sokmak, çay üreticisinin kendi refahı için ve ülkemizin ilerlemesi için önündeki acil görevdir.

2010: Çayın yabancılara peşkeş çekilmesine yasa hazırlanmaktadır!

TEKEL özelleştirilerek Amerikan Tobakko’ya satıldı, böylece tütün üretimi bitti, sigara fabrikaları kapandı, TEKEL işçileri 2009 Aralık ayında başlattıkları direnişi 2010 yılı Mart ayına kadar Ankara’da Sakarya caddesinde kurdukları çadırlarda açlık grevi dahil pek çok eylemle sürdürdüler. ÇAY-KUR fabrikaları TEKEL işçilerine destek eylemi yaptı. Sıra ÇAY-KUR ve Şeker fabrikalarının satışındadır.

Kaynak: Asım Zihnioğlu, “Bir Yeşilin Peşinde”, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 1998

Mahiye MORGÜL

04.03.2010

Görünmeyen Silahlarla ÇAY SAVAŞI

Görünmeyen silahlarla yapılan savaşa önceleri “soğuk savaş” derdik.

İnsanları uzaydan kontrol, elektro manyetik dalgalar, görünmeyen dinlemeler, görünmeyen beyin öldürücüler...

Boşaltılmış vadiler, yaylalar, arı kovanları, tarlalar, KİT’ler, köyler, madenler...

Kaçırılmış insanlar, hayvanlar, arılar...

Kilitlenmiş dereler...

Çay üzerinde yaşanan oyunlara bakın, arkasında dünya çay devleri var.

Yeni çay politikasından da anlaşılıyor ki gidiş çayın kökünü kurutmaya doğrudur. Budamaya getirilen yeni taktikler, yenileme için getirilen genetiğiyle oynanmış çay fidanı dikimine teşvik, bedava(!)Amerikan tohumu fidanlar...

Ya sonra?

Amerikan sineği dadanacak çay tam(i)larına. Çukurova’da pamuğa dadanan beyaz sinek gibi. Çay toplayabilmek için sinekle savaş başlayacak...

Ya sonra?

Amerikan üretimi “sinekle savaş” ilaçları satılacak. Havadan ilaçlama şirketleri bayi açacak Rize’de!

Ya sonra?

Her yıl daha güçlü zehir getirilecek. Çünkü bir yılda sinek o ilaca dayanıklılık kazanacak, her geçen yıl daha güçlü zehirle Rize dağları zehirlenecek.

Ya sonra?

Çay bahçelerinin çevresinde zehirlenmemiş meyve sebze kalmayacak. Çünkü Rize’de, Seylan çay tarlaları veya Çukurova pamuk tarlaları gibi köyün kilometrelerce uzağında değildir çaylıklar. Üstelik evlerimiz çaylıkların ortasındadır ve bütün meyve ağaçları çaylıklarla iç içedir. Rize’de ilaçlama demek, insanları ve tüm doğayı zehirlemek demektir.

Ya sonra?

Çayın kalitesi ve içimi düşecek, insanlar yeni hastalıklarla boğuşacak, Karadeniz insanı bölgeyi terk edecek. (HES’ler bu projenin içinde düşünülmelidir.)

Ya sonra?

Londra borsasında 150 yıldan beri sessizce işlem gören Doğu Karadeniz Altın Madenlerinin senetleri tavan yapacak. Çünkü bölgede madenleri koruyacak insan kalmayacak ve artık açıkça işletilmesine sıra gelmiş olacak!

O madenler nerededir yerini bilmiyorum. Çayeli’nin Maden Köyü de olabilir, Hemşin Demir Dağı da olabilir, Artvin köyleri de olabilir. Bütün antik kaynaklar bu dağlarda altın işlendiğine işaret ediyor.

Bir diğer konu, “organik çay” diye özel isim vermeye başladıkları şey, ezelden beri içtiğimiz çaydır. Yani önce neslini bozuyorlar, sonra aslını içmek isterseniz parayı bastırın diyorlar.

Savaş böyle iğrenç, sınıf savaşı. Çayın hasını götürüp beş yıldızlı otellerde altın fiyatına satacaklar. Çünkü niyetleri bellidir, Çay-Kur satıldığında o Avrupalı elitlerin eline geçecek...

Değerli hemşerilerim, ya siz, nereye kadar katlanacaksınız?

“YA SONRA?” demeyi sürdürün bakalım; ne vatan ne de torunlarınız kalabilir!

Öyleyse, “yeni” denilen her şeye kuşkuyla yaklaşın, güvenmeyin ve babadan kalma bildiğiniz yöntemle çay üretmeye devam edin. Olur da Çay-Kur’un satışına engel olamazsanız, köyünüzde küçük bir kooperatif kurun, Zihni Derin’in öğretisine dönün, kendi çayınızı bildiğiniz yöntemle kimseyle rekabet etmeden kendiniz işleyin.

Asla köyünüze ilaçlı çay üretimi yaptırmayın. İleride başınıza bela olur.

Budamaya bir önerim var. Çapraz boşluklar bırakarak kökleyip tamların aralarını açın. Köklediğiniz boşluklara her yıl bir başka sebzeyi, fasulye, lahana, mısır, kabak gibi, genetiğiyle oynanmamış olan sebzeler ekin. O sebzeler toprağı besler, çaya da faydası olur. Hem de tamların etrafı hava almış olur. O boşluklara yine kendi çay tohumunuzdan ekin, bu sırada onlar da yetiştirmeye başlasın...

Asla Amerikan fidanını bahçenize sokmayın, başınıza bela olur.

Mahiye Morgül 29.3.2010